

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ЗАЙНЯТОСТІ ТА ОПЛАТИ ПРАЦІ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

*Е.Б. БОЙЧЕНКО,
асистент кафедри “Економіка підприємств”
Донбаської Національної академії будівництва та архітектури*

Постановка проблеми та її актуальність. Зміни, що відбуваються в економіці країни, відображаються в структурі зайнятості населення, вимогах працедавців до якісних характеристик робочої сили, умовах і системі оплати праці та розподілі кадрів у галузях економіки.

Проблеми зайнятості жінок зумовлюються нині не тільки досліджуваними причинами високого рівня безробіття чи конкурентоспроможністю їх на ринку праці, умовами праці, трудовою мобільністю, а й рівнем заробітної плати, розподілом у окремих галузях і за професіями. Це виявляється, перш за все, у нерівних можливостях при наймі на роботу, перспективах професійного зростання і просування по службі, а також в оплаті праці однакової складності. Крім того, жінки стикаються з більшою вірогідністю опинитися серед безробітних (нерівні з чоловіками шанси у разі вивільнення). Тому набуває актуальності комплексне вивчення динаміки зміни галузевої сегрегації, а також виявлення чинників, що впливають на неї. Розв'язання цієї проблеми потребує ретельного наукового вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ринок праці як один з елементів ринкової економіки досить детально розглядається у сучасних вітчизняних дослідженнях. У працях українських вчених, таких як Е. Лібанова, О. Грішнова, Д. Богиня, А. Колот, В. Близнюк, С. Вегера подано теоретичні, методичні та прикладні аспекти дослідження актуальних проблем ринку праці. Зокрема, Е. Лібанова та О. Грішнова значну увагу приділяють аналізу жіночого сегмента на ринку праці України. При цьому вчені констатують, що жіноча праця продовжує відрізнятися від чоловічої видом роботи, оплатою, становищем, характером включення до складу робочої сили тощо.

Однак у даний час у вітчизняній науці немає досліджень, які б у комплексі розглядали причини і наслідки впливу рівня заробітної плати на галузеву сегрегацію на ринку праці.

Метою статті є визначення впливу рівня заробітної плати на галузеву сегрегацію на регіональному ринку праці (на прикладі Донецької області).

Виклад основного матеріалу. В умовах, коли велика частина населення Донецької області працює за наймом (69,7% загальної кількості зайнятих у 2005 р.), рівень заробітної плати є одним з найважливіших показників, оскільки багато в чому визначає матеріальний добробут [1].

На розмір заробітної плати впливає багато чинників, наприклад, загальний трудовий внесок у результати праці, а також її умови, посада, освітній та кваліфікаційний рівень тощо. Рівень освіти серед працюючих жінок України досить високий (рис.1) навіть за світовими стандартами, що значною мірою є спадщиною радянського періоду розвитку суспільства. Від рівня освіти жінки залежить її економічне становище, зокрема, працевлаштування та фінансова незалежність.

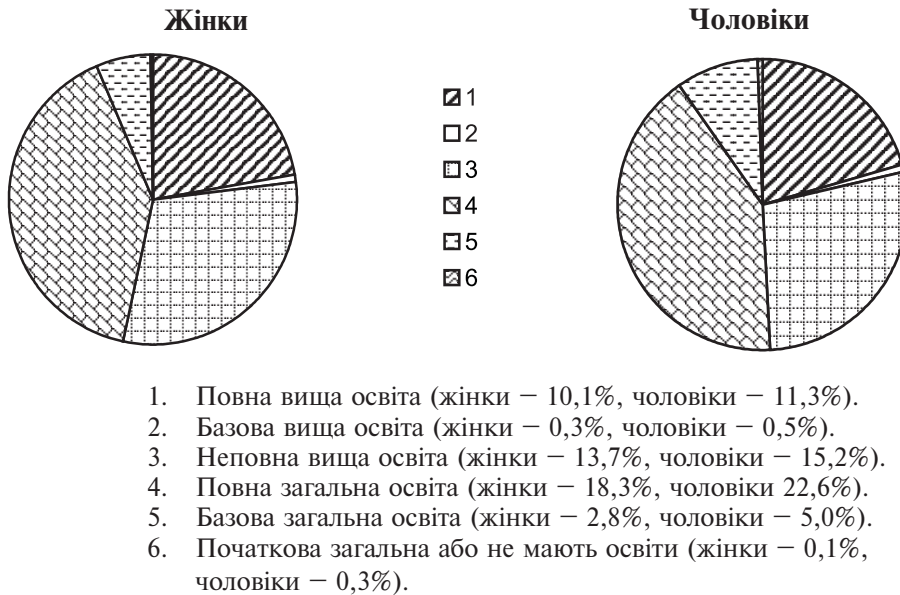

Рис. 1. Розподіл економічно активного населення Донецької області за освітою та статтю у 2005 р. (у середньому за рік) *

* Розраховано за джерелом: [1].

За даними Державного комітету статистики України, у Донецькій області жінки отримують заробітну плату в середньому на 41,7% меншу, ніж чоловіки (табл. 1) [1]. При цьому середня заробітна плата у 2005 р. в Україні складала 806,19 грн., у Донецькій області – 961,61 грн.

Порівняння середнього рівня заробітної плати за видами економічної діяльності (рис.2) є важливим показником економічного стану чоловіків і жінок. Розрив у заробітній платі цих категорій населення свідчить не про дискримінацію жінок за принципом оплати праці, а про причини, що викликають це явище, та про певні диспропорції у трудових відносинах. Зрозуміло, що за рівну працю чоловіки і жінки отримують однакову винагороду. Та проблема полягає у тому, що жінки здебільшого обіймають менш престижні й нижче оплачувані посади; мають різні з чоловіками можливості у підвищенні кваліфікаційного рівня; використовуються на роботах, що здебільшого не відповідають їх професійно-кваліфікаційним вимогам.

Таблиця 1

**Співвідношення заробітної плати жінок і чоловіків
у Донецькій області за видами економічної діяльності***

Вид економічної діяльності	2001			2003			2005		
	Середньомісячна заробітна плата, грн.		Співвідношення заробітної плати жінок і чоловіків, %	Середньомісячна заробітна плата, грн.		Співвідношення заробітної плати жінок і чоловіків, %	Середньомісячна заробітна плата, грн.		Співвідношення заробітної плати жінок і чоловіків, %
	жінки	чоловіки		жінки	чоловіки		жінки	чоловіки	
Всього	283,12	482,8	58,6	411,42	694,43	59,2	714,89	1225,56	58,3
Сільське господарство та мисливство	224,22	248,27	90,3	302,17	343,79	87,9	564,29	662,41	85,2
Лісове господарство	135,25	147,36	91,8	265,48	272,47	97,4	540,38	524,77	103,0
Рибне господарство	204,25	227,76	89,7	316,12	400,30	79,0	447,11	756,25	59,1
Промисловість	333,43	578,85	57,6	477,26	793,83	60,1	793,39	1374,54	57,7
Будівництво	277,12	390,87	70,9	417,11	598,22	69,7	700,33	1058,97	66,1
Оптова та роздрібна торгівля	238,98	356,06	67,1	326,86	401,75	81,4	587,69	774,29	75,9
Готелі і ресторани	119,66	158,36	75,6	254,32	377,88	67,3	492,52	825,74	59,6
Транспорт	409,11	507,26	80,7	562,44	768,46	73,2	876,14	1164,09	75,3
Фінансова діяльність	665,56	945,02	70,4	832,27	1256,85	66,2	1331,77	2126,94	62,6
Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги користувачам	X	X	X	411,37	572,23	71,9	743,90	1028,90	72,3
Державне управління	368,95	403,25	91,5	522,53	620,37	84,2	960,77	1296,42	74,1
Освіта	214,40	298,07	71,9	320,98	451,89	71,0	601,54	802,46	75,0
Охорона здоров'я та соціальна допомога	179,08	205,51	87,1	270,15	326,33	82,8	517,17	597,15	86,6
Колективні, громадські та особисті послуги	X	X	X	286,46	418,12	68,5	523,92	1769,54	29,6

* Розраховано за джерелами: [2, 3, 4]

ліфікаційному рівню; серед жінок більш поширена вимушена неповна зайнятість тощо [5, с.28]. Це можна пояснити і тим, що законодавство забороняє використання праці жінок на важких та шкідливих роботах, де оплата праці значно вища. А чоловіки, які працюють на таких виробництвах, отримують пільги і компенсації, що відповідно впливає на рівень оплати їхньої праці.

Для більшості працюючих жінок головним є збереження робочого місця. При цьому багато хто з них згодні працювати за невелику заробітну плату, лише

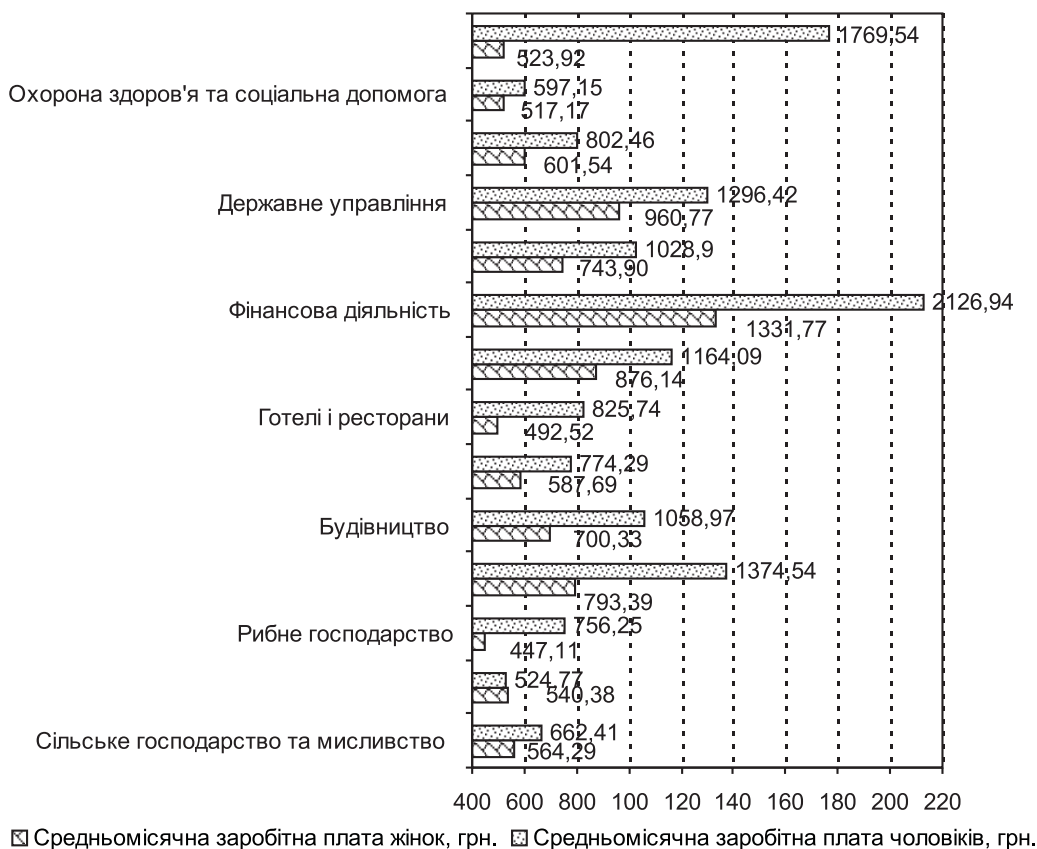

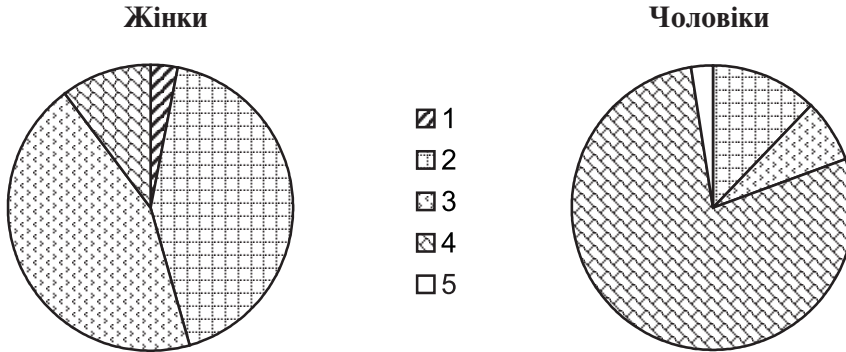
Рис. 2. Співвідношення заробітної плати жінок і чоловіків за видами економічної діяльності у Донецькій області у 2005 р. (у середньому за рік)*

* Розраховано за джерелом: [1].

б мати постійний дохід і зберегти соціальні гарантії, що надаються за місцем зайнятості. Це спонукає жінку погоджуватись на низькооплачувану або непрестижну роботу, яка не відповідає ані її освітньому рівню, ані кваліфікації чи власним схильностям.

Отримані результати аналізу свідчать, що у 2005 році 89,7% жінок було зайнято у галузях із заробітною платою нижчою за середню у Донецькій області (рис.3). У найнижче оплачуваних галузях в області, де середня заробітна плата менша ніж дві третини середнього її розміру (сільське, лісове і рибне господарство, торгівля, готельний бізнес, освіта, охорона здоров'я та соціальна допомога, колективні, громадські та особисті послуги), зайнято 41,9% жінок.

Середньомісячна заробітна плата жінок, за даними Держкомстату України, у Донецької області становить 58,3% середньомісячної заробітної плати чоловіків. Найбільша різниця у заробітній платі жінок і чоловіків спостерігається у таких видах економічної діяльності, як колективні, громадські та особисті послуги –

1. До 500 грн. (жінки – 3,1%, чоловіки – 0%).
2. Від 500 грн. до 700 грн. (жінки – 42,6%, чоловіки 12,1%).
3. Від 700 до 961,61 грн. (середня заробітна плата у 2005 р. у Донецькій області) (жінки – 44,0%, чоловіки – 7,4%).
4. Від 961,61 до 1500 грн. (жінки – 10,2%, чоловіки – 78,1%).
5. Понад 1500 грн. (жінки – 0,1%, чоловіки – 2,4%).

Рис. 3. Розподіл працівників Донецької області за розмірами заробітної плати

(% до загальної кількості працюючих) у 2005 р. (у середньому за рік)*

* Розраховано за джерелом: [1].

29,6% заробітної плати чоловіків, далі йде промисловість – 57,7%, готелі і ресторани – 59,6%, фінансова діяльність – 62,6%, будівництво – 66,1%. Навіть у таких переважно “жіночих” галузях, як охорона здоров’я та освіта, заробітна плата жінок становила відповідно 86,6% і 75,0% заробітку чоловіків.

Проведений аналіз дає змогу зробити висновок про те, що в області сформувалася двосекторна модель ринку праці, у рамках якої ринок праці підрозділяється на два неконкуруючі сектори: первинний і вторинний, мобільність між якими дуже утруднена. На регіональному ринку праці спостерігається тенденція витіснення жінок у вторинний сектор, що характеризується невисокою оплатою праці, нестабільною зайнятістю, високою плинністю кадрів, безперспективністю службового зростання та ін.

Різницю у заробітній платі чоловіків і жінок можна пояснити і нерівномірним їх розподілом за окремими галузями економіки та професіями.

Сегрегація, тобто нерівномірний розподіл чоловіків і жінок за окремими галузями і професіями, є однією з основних характеристик ринку праці. Залежно від розподілу чоловіків і жінок за окремими галузями економіки або за професійними групами сегрегацію поділяють відповідно на галузеву і професійну.

Професійна сегрегація – це стійка тенденція опанування людьми різними професіями, посадовими позиціями і видами діяльності, залежно від їхньої статі. Розрізняють вертикальну та горизонтальну професійну сегрегацію. Вертикальна виявляється у тому, що чоловіки і жінки нерівномірно розподілені за позиціями посадової ієрархії. Причиною цього явища може бути низька доступність

престижних посад для жінок. При горизонтальній сегрегації чоловіки і жінки з певних причин нерівномірно розподілені за галузями і професіями. Прикладом сегрегації, яка починається вже на рівні освіти, може бути відмова жінкам у прийомі на навчання на певні спеціальності, з мотивацією турботи про їхнє здоров'я, важкими і шкідливими умовами майбутньої праці [6, с.40].

Для вимірювання галузевої сегрегації застосовують індекс відмінностей (або індекс Дункана). Він визначає відсотковий склад чоловіків або жінок, які повинні змінити рід занять, щоб вирівняти чисельність за статтю у кожній групі, виділеній за професійною ознакою [7, с. 265]:

$$D = \sum_{i=1}^n \frac{|M_i - F_i|}{2}, \quad (1)$$

де F_i – відсоткова частка жінок у професії i ;

M_i – відсоткова частка чоловіків у професії i .

Якщо індекс дорівнює 100, то професії або галузі повністю розподілені за однією з груп, якщо 0, то кожна з груп рівномірно подано у всіх професіях або галузях.

Дані щодо галузевої сегрегації за статтю наведені у табл. 2. Розраховано за джерелами: [2, 3, 4].

Оцінка галузевої сегрегації має важливе значення, оскільки впливає на різницю у рівні заробітної плати чоловіків і жінок. У даний час спостерігаються тенденції до концентрації жінок у бюджетних галузях, таких як охорона здоров'я та соціальна допомога, освіта, які характеризуються низькою заробітною платою. Це сприяє збільшенню розриву в доходах між чоловіками і жінками.

У науковій літературі існують різні методики розділення сфер зайнятості за статевою ознакою. Наприклад, у працях Р. Анкера галузь вважається “жіночою” або “чоловічою”, якщо частка зайнятих у ній представників однієї статі перевищує 80% [8]. А. Беллер визначає галузь як “чоловічу”, якщо відсоток чоловіків, що працюють у цій галузі, перевищує на 5% їх частку в загальній кількості зайнятих [9]. Водночас деякі російські фахівці галузь відносять до “чоловічої” або “жіночої”, якщо частка зайнятих у ній жінок менше 33%.

Для аналізу диспропорцій чи ознак галузевої сегрегації за статтю можна запропонувати використовувати підхід, в якому галузь, де частка жінок менше 33%, вважається “чоловічою”, а ті, де частка жінок понад 67% – “жіночою”. Галузі, що залишилися, виділяють у третю категорію – “рівноважну” (рис.4).

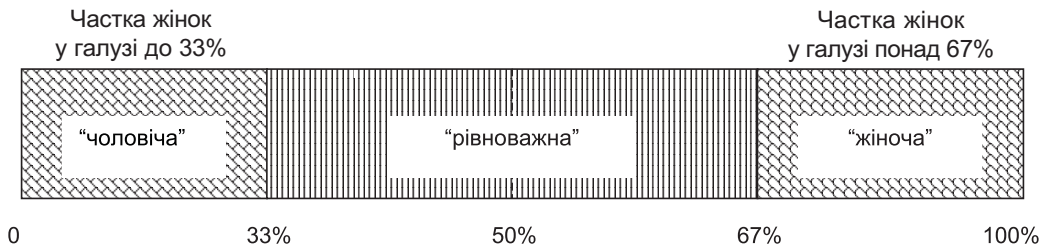

Рис. 4. Розподіл галузей економіки за статевою ознакою

Галузева сегрегація за статтю у Донецькій області

Вид економічної діяльності	2001				2003				2005			
	Частка жінок у професії, % (F)	Індекс Дункана (D)	Співвідношення середньомісячної зарплати у галузі та середньої по економіці, %	Співвідношення заробітної плати жінок і чоловіків, %	Частка жінок у професії, % (F)	Індекс Дункана (D)	Співвідношення середньомісячної зарплати у галузі до середньої по економіці, %	Співвідношення заробітної плати жінок і чоловіків, %	Частка жінок у професії, % (F)	Індекс Дункана (D)	Співвідношення середньомісячної зарплати у галузі до середньої по економіці, %	Співвідношення заробітної плати жінок і чоловіків, %
Всього	50,0	0	100	58,6	51,4	1,4	100	59,2	51,7	1,7	100	58,3
Сільське господарство та мисливство	38,0	12	62,4	90,3	39,8	10,2	59,5	87,9	41,3	8,7	63,9	85,2
Лісове господарство	30,0	20	36,8	91,8	28,0	12,0	49,2	97,4	26,5	23,5	55,4	103,0
Рибне господарство	11,8	38,2	63,7	89,7	26,2	23,8	68,6	79,0	26,1	23,9	62,6	59,1
Промисловість	38,2	11,8	124,3	57,6	39,4	10,6	122,0	60,1	39,0	11	112,7	57,7
Будівництво	32,2	17,8	91,1	70,9	28,5	21,2	99,3	69,7	26,6	23,4	91,5	66,1
Оптова та роздрібна торгівля	60,7	10,7	73,9	67,1	52,2	2,2	65,6	81,4	50,0	0	70,8	75,9
Готелі і ресторани	79,2	29,2	43,3	75,6	73,3	23,3	51,8	67,3	72,9	22,9	68,5	59,6
Транспорт	39,6	10,4	117,8	80,7	48,1	1,9	121,6	73,2	47,2	2,8	106,1	75,3
Фінансова діяльність	73,6	23,6	194,5	70,4	73,1	23,1	171,8	66,2	73,2	23,2	179,8	62,6
Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги користувачам	x	x	x	x	54,4	4,4	88,0	71,9	55,8	5,8	92,2	72,3
Державне управління	57,3	7,3	93,0	91,5	55,4	5,4	103,3	84,2	74,7	24,7	117,4	74,1
Освіта	80,7	30,7	60,5	71,9	80,6	30,6	62,7	71,0	83,2	33,2	73,0	75,0
Охорона здоров'я та соціальна допомога	85,5	35,5	47,8	87,1	86,5	36,5	50,6	82,8	87,0	37	57,9	86,6
Колективні, громадські та особисті послуги	x	x	x	x	69,1	19,1	59,3	68,5	68,1	18,1	119,3	29,6

Розподіл галузей економіки на “жіночі” і “чоловічі” можна пояснити сформованими поглядами у суспільстві щодо ролі і місця чоловіків і жінок та традиційним уявленням про “чоловічі” та “жіночі” професії. Специфіка розподілу чоловіків і жінок за заняттями обумовлюється фізіологічними особливостями статей, вимогами до виконавців певних професійних видів робіт і умовами їх здійснення.

Структура зайнятості жінок України за заняттями характеризується, порівняно з чоловіками, нижчою часткою в “елітній” групі законодавців, серед вищих державних службовців, керівників і водночас значно меншою часткою занять переважно фізичною працею. Натомість серед жінок вчетверо більше, ніж серед чоловіків, технічних службовців, у два з половиною рази – працівників сфери обслуговування та послуг, вдвічі вищою є частка фахівців [10, с.38].

Традиційно жінки на своїх робочих місцях мали незначні перспективи. З погляду професійного зростання, лише 5% жінок стають керівниками, тоді як серед чоловіків майже кожен другий фахівець з аналогічним рівнем освіти зайнятий на керівних посадах [11, с.8].

Розподіл працівників у Донецькій області за видами економічної діяльності розглянуто у табл. 3.

Таблиця 3

**Динаміка чисельності працівників
за видами економічної діяльності у Донецькій області***

Вид економічної діяльності	2001			2003			2005		
	Чисельність штатних працівників, осіб	У тому числі жінки	% до облікової чисельності штатних працівників	Чисельність штатних працівників, осіб	У тому числі жінки	% до облікової чисельності штатних працівників	Чисельність штатних працівників, осіб	У тому числі жінки	% до облікової чисельності штатних працівників
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Всього	1410300	704500	50,0	1328271	682185	51,4	1289924	666707	51,7
Сільське господарство та мисливство	83500	31700	38,0	59227	23552	39,8	53058	21911	41,3
Лісове господарство	1000	300	30,0	864	242	28,0	884	234	26,5
Рибне господарство	1700	200	11,8	1940	508	26,2	1615	421	26,1
Промисловість	625000	239000	38,2	624209	245656	39,4	616288	240370	39,0
Будівництво	70900	22800	32,2	49010	13987	28,5	50855	13509	26,6
Оптова та роздрібна торгівля	47100	28600	60,7	55068	28742	52,2	64574	32259	50,0
Готелі і ресторани	4800	3800	79,2	5027	3683	73,3	5164	3763	72,9
Транспорт	101300	40100	39,6	113514	54643	48,1	110381	52118	47,2
Фінансова діяльність	13800	10200	73,6	16330	11930	73,1	18684	13673	73,2
Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги користувачам	x	x	x	50294	27356	54,4	51683	28814	55,8

Вид економічної діяльності	2001			2003			2005		
	Чисельність штатних працівників, осіб	У тому числі жінки	% до облікової чисельності штатних працівників	Чисельність штатних працівників, осіб	У тому числі жінки	% до облікової чисельності штатних працівників	Чисельність штатних працівників, осіб	У тому числі жінки	% до облікової чисельності штатних працівників
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Державне управління	56900	32600	57,3	63317	35073	55,4	43256	32302	74,4
Освіта	131300	105900	80,7	135431	109172	80,6	126987	105608	83,2
Охорона здоров'я та соціальна допомога	105400	90100	85,5	122159	105620	86,5	116095	101059	87,0
Колективні, громадські та особисті послуги	x	x	x	31881	22021	69,1	30321	20654	68,1

* Розраховано за джерелами: [2, 3, 4].

Основною сферою жіночої зайнятості, тобто галузями, де частка жінок становить понад 67%, є: охорона здоров'я та соціальна допомога (кількість чоловіків не перевищує 14%), освіта (жінки складають близько 4/5), державне управління, фінансова діяльність, готелі і ресторани (зайнятих жінок 73%), колективні, громадські та особисті послуги (галузь, що найбільш наближається до “рівнозначної”, оскільки частка зайнятих у ній жінок становить 68,1%). Таким чином, у “жіночих” галузях працює 277059 жінок, або майже 42% від усіх зайнятих жінок у галузях економіки. Слід зазначити, що “жіночими” є галузі, де потрібний високий рівень освіти. До “рівнозначних” галузей належать: промисловість, сільське господарство та мисливство, транспорт, оптова та роздрібна торгівля, операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги користувачам. Тут працює 375472 жінки (56,3%). “Чоловічими” галузями є лісове і рибне господарство, будівництво, але й там є 14164 жінки, що складає 2,1%.

Висновки

Таким чином, дослідження впливу рівня заробітної плати на галузеву сегрегацію на регіональному ринку праці Донецької області дало можливість зробити такі висновки.

1. В усіх галузях економіки (крім лісового господарства) середньомісячна зарплата чоловіків перевищує зарплату жінок, незважаючи на високу професійну та освітню підготовку останніх.
2. Різниця у заробітній платі пояснюється не дискримінацією жінок за принципом оплати праці, тому що за рівну працю вони одержують однакову винагороду. Причина в тому, що жінки обіймають менш престижні і нижче оплачувані посади, обмежені у кар'єрному зростанні. До того ж законодавство забороняє використовувати працю жінок в умовах, які не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, робота в яких припус-

- кає пільги і компенсації, що відповідно впливає на рівень оплати праці.
3. Ринок праці характеризується нерівномірністю у розподілі чоловіків і жінок у різних сферах діяльності. У даний час спостерігається тенденція до концентрації жінок у галузях, де низька заробітна плата.
 4. Розподіл галузей на “жіночі” і “чоловічі” можна пояснити сформованими у суспільстві поглядами щодо ролі і місця чоловіків і жінок та традиційними уявленнями про “чоловічі” й “жіночі” професії. Специфіка розподілу чоловіків і жінок за заняттями обумовлюється психофізіологічними особливостями статей, вимогами до виконавців певних професійних видів робіт і умовами їх здійснення.
 5. Дієвим методом, що сприяє формуванню ефективної жіночої зайнятості, можна вважати удосконалення системи оплати праці, особливо у так званих “жіночих” галузях, яка б ґрунтувалася на науковій оцінці складності праці. Заробітна плата, адекватна рівню освіти і кваліфікації, сприяла б підвищенню статусу жінки і визнанню її праці висококваліфікованою, що потребує професійної підготовки, а також дала б змогу підвищити значущість і престижність посад, які обіймають жінки.

Джерела

1. *Державний комітет статистики України. Економічна активність населення Донецької області у 2005 році/* Головне управління статистики у Донецькій області. – Донецьк, 2006. – 107с.
2. *Державний комітет статистики України. Праця Донецької області. –2005: Статистичний збірник/* Головне управління статистики у Донецькій області. – Донецьк, 2006. – 270 с.
3. *Державний комітет статистики України. Праця у Донецькій області у 2003 році : Статистичний збірник/* Головне управління статистики у Донецькій області. – Донецьк, 2004. – 233 с.
4. *Державний комітет статистики України. Праця у Донецькій області у 2001 році : Статистичний збірник. – № 7,183/* Головне управління статистики у Донецькій області. – Донецьк, 2002. – 78 с.
5. *Вегера С. Жінки у системі соціально-трудоових відносин в Україні//* Україна: аспекти праці. – 2000. – №8. – С.27–32.
6. *Лібанова Е., Макарова О. Доступ жінок до ринку праці: ситуація сьогодення й можливості розширення/* Національна тристороння конференція “Жінки на ринку праці України”. – К., 1998. – 210 с.
7. *Борисов А.Б. Большой экономический словарь. – М.: Книжный мир, 2004. – 895 с.*
8. *Anker R. Theories of Occupational Segregation by Sex: An Overview//* International labor Review. – 1997. – 136 p.

9. *Beller A. A.* Occupational Segregation by Sex: Determinants and Changers// *Jornal of Human Resources*. – 1982. – P.235–250.
10. *Курило І.О.* Статистичне дослідження гендерних особливостей соціально-економічної структури населення// *Статистика України*. – 2005. – №4. – С.37–43.
11. *Довженко В.* Становище жінок на ринку праці України в умовах соціально-економічної трансформації суспільства: шляхи вирішення проблеми/ *Національна тристороння конференція “Жінки на ринку праці України”*. – К., 1998. – 210 с.

Анотація. Проведен сравнительный анализ среднего уровня заработной платы женщин и мужчин по видам экономической деятельности. Исследовано влияние заработной платы на распределение работников по отраслям экономики. Дана оценка отраслевой сегрегации на региональном рынке труда Донецкой области.

Summary. There was conducted the comparative analyses of middle wage level of women and men according to the types of economic activity. There was investigated the influence of wages on the distribution of workers on branches of economy. There was given the estimation of a particular branch segregation at the regional labour market of the Donetsk region.

Стаття надійшла до редакції журналу 17.07.2007 р.